

Kapittel 8

Tekstutdrag fra *Erasmus Montanus*

VEDLEGG 60: ROLLELISTEN

Rasmus Berg	Jacob , Erasmus' bror
Jeppe , hans far	Per Degn
Nille , hans mor	Jesper Ridefogd
Lisbed , hans forlovede	Løytnanten
Jeronimus , hennes far	Nils Korporal
Magdelone , hennes mor	Landsbyfolk

VEDLEGG 61: ERASMUS – EKSPOSISJONSOPPGAVEN

Erasmus: Jeg har kun vært en dag borte fra København og lengter allerede tilbake. Hadde jeg ikke hatt mine gode bøker med meg, hadde jeg ikke kunnet leve på landet. Studia secundas res ornant, adversis solatium præbent. Jeg synes liksom jeg mangler noe, ettersom jeg ikke har disputert på tre dager. Mine stakkars foreldre kan jeg ikke tale stort med; ti de er enfoldige folk. Degnen og skolemesteren skal ha studert, jeg vet ikke hvor meget, men jeg skal undersøke hva de duger til. (Sitatet betyr: Studier forskjønner gode dager og gir trøst i onde dager.)

Erasmus til Jacob: Jeg disputerer om viktige og lærde saker, for eksempel om englene er skapte før menneskene; om jorden er rund eller oval; om måne, sol og stjerner, deres størrelse og distanse fra jorden, og andre liknende saker.

Erasmus: Jo visst, morlille! Alle ulærde folk preker godt, ti ettersom de selv ikke kan skrive noe fra eget hode så bruker de lånte prekener og lærer utenat skrifter som de mange ganger ikke forstår. Jeg kan disputere på god latin om hvilken materie det skal være: sier man at dette bord er en lysestake, så vil jeg forsvare det; sier man at kjøtt og brød er strå, vil jeg også forsvare det, det har jeg gjort mang en ærlig gang.

VEDLEGG 62: JEPPE – EKSPOSISJONSOPPGAVEN

Jeppe: Det er synd at Degnen ikke er i byen, for det er så meget latin i min sønns brev som jeg ikke forstår. Tårene står meg titt i øynene, når jeg tenker på at en stakkars bondesønn er blitt så boklærd. Jeg har hørt av folk som forstår seg på lærdom, at han kan disputere med hvilken prest det skal være. Akk kunne jeg og min hustru få gleden av å høre ham preke før vi dør, her på Berget, da ville vi ikke angre på alle de skillinger vi har satt på ham. Jeg kan nok merke på Per Degn, at han ikke er særlig glad for at min sønn kommer hjem. Det virker på meg nesten som han er redd Rasmus Berg.

VEDLEGG 63: NILLE – EKSPOSISJONSOPPGAVEN

Nille til Per Degn: Vet I Per, at min sønn kommer hjem i dag eller i morgen? Der får I en mann som I kan tale med; ti den karen er ikke skåren for tungebåndet. Etter hva jeg har hørt.

Nille til Jacob: Din frekke lømmel! Du har å respektere en så lærd mann! (Erasmus)
Vet du ikke at han er en ære for hele vårt hus?
Det skal min tro sterke hoder til å studere: Jeg forstår ikke hvordan deres hjerner kan holde det ut. Jacob, heretter skal du gå din bror til hånde, du har ikke annet å gjøre. Og skulle dine foreldre høre nyss om at du gjør ham fortred, da skal du få så mange hugg som ditt liv kan tåle.

VEDLEGG 64: JACOB – EKSPOSISJONSOPPGAVEN

Jacob til Erasmus: Velkommen hjem igjen min latinske bror!
Ja, jeg er full av innfall. Hadde jeg studert, hadde jeg nok blitt en faens luring.
En slyngel! Javel! Men det er jeg som med mine egne hender tjener de penge som du bruker opp i København.
Jeg studerer avling og dyrking av jorden.
Niels Christensen er den lærdeste mann her i byen, fordi han har forbedret sin jord slik at han får 30 riksdaler mer for en tønne hartkorn enn hans forgjenger fikk, som satt hele dagen med en pipe tobakk i munnen.

VEDLEGG 65: PER DEGN – EKSPOSISJONSOPPGAVEN

Per til Jeppe: Snakk! Mener I å antyde at jeg ikke forstår latin, like godt som jer sønn? Jeg er en gammel academicus, Jeppe Berg.
Die Veneris Hafnia domum profecturus sum. Det er noe høyttravende.
Jeg forstår det godt, men det kunne brette nakken på en annen. På dansk betyr det; Det er profecto kommet en hop russ til København.

(Sitatet betyr: På fredag reiser jeg hjem fra København.)

Per Degn til seg selv: Jeg synes sant å si ikke meget om at Rasmus Berg kommer hjem. Ikke fordi jeg er redd for hans lærdom, ti jeg var allerede gammel student, da han enda gikk i skole og fikk, med tillatelse, på sin rumpe.
Folk tror at det ikke er noen sak å være degn; Jo! Jo! Et degnekall er min tro et vanskelig embete, når man skal ha det på den fot at det kan fø sin mann.

VEDLEGG 66: LISBED – EKSPOSISJONSOPPGAVEN

Lisbed: Akk er det mulig?! Nu er min drøm fullkommen. Jeg drømte at jeg lå hos ham i natt. Men er det mulig at Rasmus Berg kommer hjem i morgen? Hvor langt har vi til i morgen, kjære far? Jeg teller min tro hver time.

VEDLEGG 67: JERONIMUS – EKSPOSISJONSOPPGAVEN

Jeronimus

til Jeppe: Hør min kjære Jeppe Berg, holder I det for tilrådelig at disse to unge mennesker kommer sammen før han får seg et levebrød?
Jeg holder det aldeles ikke tilrådelig at de kommer sammen før.

Jeronimus: Et annet navn? Hva heter han da?

Jesper: Han kaller seg Montanus, som skal være det samme som Rasmus på latin.

Jeronimus: Nei, Fy, det er vemmelig! Jeg har kjent mange som har forandret sine kristne navn, men det har aldri gått dem vel her i verden. Vår herre tåler ikke sådant, Hr. Fogd.

VEDLEGG 68: MAGDELONE – EKSPOSISJONSOPPGAVEN

Magdelone: Akk min kjære svigersønn! Det er meg en glede å se jer tilbake ved så god helse.

Magdelone: Du må også vite at jeg er kone i huset, og at jeg er hennes mor.

Jeronimus: Jeg mener at en far alltid er mer enn en mor!

Magdelone: Og jeg mener nei, Ti at jeg er hennes mor, det kan ingen tvile på, men om I ... ja, jeg vil ikke si mer ...

VEDLEGG 69: JESPER RIDEFOGD – EKSPOSISJONSOPPGAVEN

Jesper: Jeg er glad for at vi har fått en så lærd mann her i bygden. Det har vel kostet ham mye hodebry, før han er kommet så langt. Jeg ønsker jer til lykke, Jeppe Berg, med jer sønn.

Jesper: Hør min kjære monsieur Montanus Berg, jeg har hørt at lærde folk skal ha så underlige meninger. Er det sant at man i København mener at jorden er rund? Her på Berget vil ingen tro det; ti hvordan kan den være det – den synes jo ganske flat?

VEDLEGG 70: LØYTNANTEN – EKSPOSISJONSOPPGAVEN

Løytnanten: Når skal jeg få se denne mann, herr Fogd? Jeg vil svært gjerne snakke med ham. Ser han godt ut? Er han bred over skuldrene? Ser han ut til å tåle hard medfart? Ser han ut til å være modig og ha hjerte?

Fogden: Han ville sette livet til for en bokstav. Han går aldri fra sin mening og sin lærdom.

Løytnanten: Herr Fogd – så vidt jeg kan forstå, blir han den komplette soldat!

VEDLEGG 71: NILS KORPORAL – EKSPOSISJONSOPPGAVEN

Nils: Hvis du ikke tier still, din hund, skal jeg støte bajonetten i livet på deg. Er han ikke vervet, Hr. Fogd?
Han skal nok lære, men det er en doven hund! Han må pryles hele tiden.

VEDLEGG 72, 1: ERASMUS OG BROREN JACOB

Jacob: Velkommen hjem igjen min latinske bror!
Montanus: Det er meg meget kjær å se deg, Jacob! Men hva det brorskap angår, så er det noe som var godt i gamle dager, men nu passer det seg ikke lenger.
Jacob: Hvorfor ikke? Er du ikke min bror?
Montanus: Det nekter jeg ikke for din slyngel. Jeg er din bror av fødsel. Men du må vite at du ennå er en bondedreng, og jeg en philosophiæ baccalaureus. Men hør Jacob, hvordan lever min kjæreste og min svigerfar?
Jacob: Rett vel. De var nylig og spurte hvor snart bror kom hjem.
Montanus: Nu bror igjen. Jeg sier det ikke av hovmod, Jacob! Men det går profecto ikke an.
Jacob: Hva skal jeg da kalle bror?
Montanus: Du skal kalle meg monsieur Montanus; ti så heter jeg i København.
Jacob: Kunne jeg bare klare å huske det! Var det ikke monsieur dromedarius?
Montanus: Kan du ikke høre? Jeg sier jo monsieur Montanus.
Jacob: Monsør Montanus, monsør Montanus.
Montanus: Ja, det er riktig; ti Montanus på latin er det samme som berg på dansk.

VEDLEGG 72, 2: ERASMUS OG FORLOVEDEN LISBETH

Montanus: Men, har du hørt om min svigerfar har så mange penge som det sies?
Jacob: Javisst. Jeronimus er en rik gubb. Han eier snart en tredjepart av byen.
Montanus: Har du hørt om han tenker å gi noe av de penge med sin datter?
Jacob: Ja, det tror jeg nok, – særlig om han får høre monsøren preke her i byen.
Montanus: Det blir det ikke noe av. Jeg gjør meg ikke så gemen at jeg preker på landet, jeg foretrekker å disputere.
Montanus: Men hør, Jacob; mon der ellers er noen som har latt min kjæreste vite at jeg er hjemkommen?
Jacob: Nei, det tror jeg ikke.
Montanus: Så er det best at du springer hen til hr. Jeronimus for å fortelle dem det.
Jacob: Ja, det kan jeg gjøre, men skal jeg ikke si det til Lisbed først?
Montanus: Lisbed, hvem er det?

VEDLEGG 72, 3: ERASMUS, JACOB OG KAPPEN

- Jacob:** Ha, ha, ha, ha, ha, ha! Min bror kan gjerne være en lærd mann, men også en stor tosk.
- Nille:** Din frekke lømmel, kaller du din bror en tosk!?
- Jacob:** Jeg vet ikke hva jeg skal kalle det, morlille. Det regner så det høljer ned, og han lar meg gå med kappen på armen etter seg.
- Jeppe:** Kunne du ikke vært høflig og si: Monsør det regner, vil ikke monsøren ta kappen på?
- Jacob:** Jeg synes det er underlig, farlille, om jeg skulle si til den person som mine foreldre har kostet så mange penger på for å lære visdom og kunnskap, at man blir våt når det regner; at han blir våt inntil skjorten: Det regner monsør, vil han ikke ta kappen på? Han trengte da ikke noe varsel fra meg. Regnet selv var vel varsel godt nok!
- Jeppe:** Gikk du da og bar kappen på armen hele veien?
- Jacob:** Nei, så pokker om jeg gjorde! Jeg svøpte meg smukt i kappen og derfor er klærne mine helt tørre. Det forsto jeg, enda jeg ikke har fått alle de penger til å lære meg visdom. Jeg begrep det straks, enda jeg ikke forstår en eneste latinsk bokstav!

VEDLEGG 72, 4: ERASMUS MØTER EN STUDIEKAMERAT

- Nille:** Men fikk ikke min sønn snakke med Jeronimus?
- Montanus:** Nei! Rett som jeg ville gå inn i huset, så jeg denne mann komme gående forbi porten, og siden vi kjente hinannen, gikk jeg hen og hilste på ham, hvorpå vi straks kom i snakk om lærde saker og endelig i dispuitt, så jeg måtte utsette hele besøket.
- Jeppe:** Jeg er redd for at monsieur Jeronimus tar det ille opp, når han hører at min sønn har vært på gården, men gått sin vei uten å tale med ham.
- Montanus:** Ja, jeg kan ikke hjelpe for det. Når noen angriper filosofien, så angriper han også min ære. Jeg holder av mademoiselle Lisbed, men min metaphysica, min logica har prioritet.
- Nille:** Akk, min kjære sønn, hva er det jeg hører! Har du forlovet deg med to andre piker i København?
- Montanus:** I forstår meg ikke. Det er ikke slik ment. Det er ikke piker, men to vitenskaper!

VEDLEGG 72, 5: ERASMUS OG SVIGERFAMILIEN

- Jesper:** Det er fryktelig, madam! Han fører falsk lærdom inn i byen, sier at jorden er rund, og andre ting som jeg rødmer bare jeg tenker på.
- Jeronimus:** Er det ikke synd på hans gode gamle foreldre som har kostet så mange penger på ham!
- Magdalone:** Ikke annet? Hvis han har kjærlighet til vår datter, så går han nok fra sin mening og sier at jorden er flat – for hennes skyld.
- Lisbed:** Akk min hjerte, si for min skyld at den er flat.
- Montanus:** Det kan jeg ikke. Ikke så lenge jeg har min fulle fornuft. Jeg kan jo ikke gi jorden en annen form enn den fra naturen har. Jeg vil si og gjøre alt mulig for jer skyld, men dette kan jeg ingenlunde føye jer i. Skulle mine ordensbrødre få vite at jeg har påstått noe slikt, ville jeg bli holdt som en narr og foraktet. Dessuten går vi lærde folk aldri fra våre meninger, men forsvarer hva vi engang har sagt til den ypperste dråpe av vårt blekkhus.
- Lisbed:** Akk min hjerte! Kan I ikke si for min skyld at den er flat. Bare helt lavt, så nesten ingen hører det.
- Montanus:** Jeg kan ikke, min dukke, nam contra naturam est. Det er mot naturen.

VEDLEGG 73: REGIOPPGAVE

- Montanus:** Morlille, jeg vil gjøre jer til sten.
- Nille:** Hørt slikt snakk. Det er min tro ikke mulig!
- Montanus:** Nu skal I få høre: En sten kan ikke flyve.
- Nille:** Nei, det er visst nok, unntagen når man kaster den.
- Montanus:** I kan ikke flyve.
- Nille:** Det er og sant.
- Montanus:** Ergo er morlille en sten! (Nille gråter) Hvorfor gråter morlille?
- Nille:** Akk jeg er så redd, at jeg blir til sten; mine ben begynner alt å bli kalde.
- Montanus:** Ta det med ro, morlille! Jeg skal straks gjøre jer til menneske igjen. En sten kan ikke tenke eller tale.
- Nille:** Det er sant. Jeg vet ikke om hun kan tenke, men tale kan hun ikke.
- Montanus:** Morlille kan tale.
- Nille:** Ja. Gudskjelov, som en stakkars bondekone kan jeg tale.
- Montanus:** Godt. Ergo er morlille ingen sten!
- Nille:** Akk, det gjorde godt, nu kommer jeg meg igjen.

VEDLEGG 74,1: PER DEGN FORTELLER OM SITT ARBEID

Per Degn

(monolog):

Jeg er kun blitt degn, men er fornøyd så lenge jeg har mitt daglige brød og forstår mitt embede. Jeg har forbedret meget uti inntektene og har det som ingen av mine forgjengere hadde det, slik at mine etterkommere ikke skal kunne forbanne meg i min grav. Folk tror at det ikke er noen sak å være degn; Jo! Jo! Et degnekall er min tro et vanskelig embede, når man skal ha det på den fot, at det kan fø sin mann. Før min tid holdt folk her i byen den ene liksang for å være like god som den annen, men jeg har brakt det på den fot, at jeg kan si til en bonde: hvilken salme vil du ha? Den koster så og så meget, den annen så og så meget; på samme måte når det skal kastes jord på den døde: Vil du ha fin sand, eller rett og slett jord? Der er også en rekke andre saker som min forgjenger Christoffer Degn ikke en gang kjente til, men han hadde heller ikke studert. Jeg kan ikke begripe hvorledes den mannen ble degn, men så var han også en degn derefter.

Dejn betyr: prestemedhjelper som assisterte presten under gudstjenesten, med sang og salmer, preket i prestens fravær, holdt skole og var klokker.

VEDLEGG 74,2: JACOB FORTELLER OM ERASMUS SIN HJEMREISE FRA KØBENHAVN

Jacob til mor Nille: Han ser meget lærd ut. Rasmus Nielsen som kjørte for ham, sverger på at han ikke gjorde annet enn å disputere med seg selv på gresk og elamittisk hele veien, og av og til med sånn iver at han slo Rasmus Nielsen tre–fire ganger i nakken med knyttneven og ropte: probe majoren, probe majoren. Jeg kan nok tenke meg at han har hatt en dispuTT med en major før han reiste. Av og til satt han helt stille og stirret på månen og stjernene, og det med sånn grundig mine at han falt av vognen tre ganger og hadde nesten brukket nakken av lutter lærdom. Rasmus Berg er nok en klok mann på himmelen, men han er en narr på jorden.

VEDLEGG 74,3: JACOB FORTELLER OM ERASMUS SITT MISLYKKEDE BESØK HOS JERONIMUS

Jeg skal fortelle videre hvordan det gikk på vår reise. Da vi kom til Jeronimus' port, gikk han rett på porthunden, som hadde maltraktert hans lærde ben, hvis jeg ikke hadde trukket ham til side. Porthunder skjærer alle over en kam, og biter i fleng det benet de får tak i, enten det nu er på latinsk eller gresk. Da vi kom inn i gården, går monsør Rasmus Berg i dype tanker rett inn i fjøset og roper: Hei. Er Jeronimus hjemme? Men kyrne vendte bare rumpen til og svarte ikke med et ord. Jeg er sikker på at om noen av dem kunne snakke, hadde de sagt: Hvilken forbannet tosk må ikke denne mannen være.

Farlille burde takke meg som hjalp ham til rette, brakte ham ut av fjøset og inn i stuen. For jeg er sikker på, at hadde ikke jeg vært med ham, hadde han stått der i fjøset fremdeles og kikket kyrne i rumpen av lutter lærdom.

VEDLEGG 74, 4: ERASMUS FORTELLER MORLILLE HVORFOR HAN IKKE FIKK SNAKKET MED SIN TILKOMMENDE SVIGERFAR JERONIMUS

Rett som jeg ville gå inn i huset, så jeg denne mann komme gående forbi porten, og siden vi kjente hverandre, gikk jeg hen og hilste på ham, hvorpå vi straks kom i snakk om lærde saker og endelig i disput, så jeg måtte utsette hele besøket.

VEDLEGG 74, 5: ERASMUS FORTELLER OM FORELDRENE SOM VIL FÅ HAN TIL Å SKIFTE MENING

Nu har jeg vært plaget med mine foreldre i en hel time. Med sukk og gråt vil de overtale meg til å gå fra min mening. Men da kjenner de ikke Erasmus Montanun rett. Ikke om jeg så kunne bli keiser, gikk jeg fra det jeg engang har sagt. Jeg elsker mademoiselle Elisabeth, det er sant; men at jeg for hennes skyld skulle oppgi filosofien og gå fra det jeg offentlig har fremholdt? Det skjer aldri! Jeg håper dog at det skal gå bra til slutt, og at jeg skal få min kjæreste uten tap av mitt rykte, ti når jeg får anledning til å tale med Jeronimus igjen, skal jeg bevise for ham hans villfarelse, og det så tydelig at han er nødt til å gi seg.